

УДК 351.83

Партнерство влади та бізнесу: європейські підходи і концепції

С.А. КВІТКА

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України,
м. Дніпропетровськ, Україна
E-mail: skvitka@i.ua

Авторське резюме

У статті розглянуто найбільш поширені в Європі наукові концепції взаємодії влади та бізнесу. На їх основі проведено аналіз основних досягнень і недоліків теоретико-методологічних підходів до вивчення бізнесу як політичного актора. Групи інтересів та групи тиску є різновидами протекціоністських груп, які впливають на дії сучасної влади, як в Європі так і в Україні. З погляду плюралізму, суспільство складається з великої кількості груп інтересів і груп тиску, які представляють всі значні інтереси населення і конкурують між собою за вплив на державну владу. Ця конкуренція проходить у рамках міжсекторального партнерства, тобто досягнутого консенсусу з приводу базових основ економічної і політичної системи та допустимого рівня конфлікту. Конкуренція між групами - між секторами суспільства - забезпечує такий стан, при якому жодна з груп не домінує і зберігається баланс інтересів. Цей баланс відіграє вирішальну роль для стабільності існуючої соціальної системи. Автор робить висновок, що подальший розвиток партнерських відносин держави та бізнесу в Україні у дусі європейської традиції має виходити з принципів ліберального корпоративізму.

Ключові слова: бізнес, влада, держава, політичні групи інтересів, групи тиску, корпоративізм, плюралізм.

Partnership of power and business: european approaches and conceptions

S.A. KVITKA

Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National academy of public administration, office of the President of Ukraine, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: skvitka@i.ua

Abstract

The article reviews the most common European scientific concept of interaction between government and business. On this basis, the analysis of the main achievements and shortcomings of theoretical and methodological approaches to the study of business as a political actor. Interest groups and pressure groups are a form of protective groups that influence the actions of the modern authorities, both in Europe and in Ukraine. In terms of pluralism, society is composed of a large number of interest groups and pressure groups representing the interests of all significant population and compete for influence over state power. This competition takes place in the framework of multi-sectoral partnerships that achieved consensus on the basic foundations of economic and political systems and the acceptable level of conflict. Competition between groups - between sectors of society - provides a condition in which no group dominates and remains a balance of interests. This balance is crucial for the stability of the existing social system. The author concludes that further development of partnership relations between the state and business in Ukraine in the spirit of European tradition should be based on the principles of liberal corporatism.

Keywords: business, government, state, political interest groups, pressure groups, corporatism, pluralism.

Постановка проблеми. Роль, яку бізнес відіграє у житті сучасного суспільства, не могла не привернути до нього пильної уваги з боку наукового співтовариства і, перш за все, представників наук з державного управління. Ця тема набула особливої актуальності з активізацією участі України у глобалізаційних процесах та посиленням ролі держави у соціально-економічному житті суспільства. Некерований розвиток бізнесу почав гальмувати подальший прогрес країни і суперечити загальносвітовим тенденціям у цій сфері. Тож, на нашу думку, вивчення феномена співпраці та партнерства влади й бізнесу у сучасних умовах є нагальною проблемою,

тим більше що у «західній» науці вже накопичена чимала теоретична база з цього приводу. Оскільки глибокий аналіз взаємодії держави та бізнесу в Україні тільки починається, теоретико-методологічні підходи до цього питання, які вже напрацьовані у світі, можуть стати основою для подальших досліджень українських особливостей цього феномена.

Аналіз досліджень і публікацій. На сьогодні існує достатньо широкий спектр наукових публікацій, який охоплює різні управлінські аспекти взаємодії держави та бізнесу. Головною теоретичною базою складають роботи закордонних авторів, таких як Уїлсон Г., Бьюке-

нен Дж., Липсет С. М., Сен К.-Р., Торрес Діс.Ч., Ослунд А., Хайек Ф.А. фон, Френк Р., Етціоні А., Еггертссон Т., Адамс Р., Джордан Г., Адамс Р., Поланьї К., Джонстон М. та інші. Специфіка міжсекторального соціального партнерства, соціальна відповідальність бізнесу та його політичних інтересів, інші теоретичні та методологічні аспекти вивчення ролі бізнесу як політичного актора розкриті у дослідженнях українських та російських учених Л.Абалкіна, В.Велкова, С.Перегудова, А.Гельмана, С.Караганова, Г.Клейнера, В.Супян, В.Макарова, А.Шохіна, В.Радаєва, Ф.Шамхалова та ін.

Метою дослідження є визначення основних теоретико-методологічних підходів до вивчення бізнесу, які сформувалися у наукових концепціях Європи та США у ХХ столітті і є актуальною базою для продовження досліджень у цьому напрямку в Україні. Незважаючи на різноманіття поглядів на це питання, серед науковців існує єдина точка зору на те, що державне управління у соціально-економічній сфері в сучасному світі неможливе без урахування діяльності та впливу бізнесових структур як політичних акторів.

Виклад основного матеріалу. Серед великої кількості наукових підходів щодо вивчення бізнесу як соціально-політичного актора ми зупинимось на тих, що на сьогодні є найбільш визнаними і використовуються при аналізі та в дослідженнях взаємодії влади та бізнесу.

Першою можна виділити концепцію «індустріальних відносин», яка розглядає систему влади-бізнес в якості мінливої матриці узгоджуваних взаємодій між державою, роботодавцями та профспілками на рівні фірм і галузей. Держава й бізнес разом з профспілками беруть участь у виробленні і застосуванні правил, мета яких зберігати мир, регулювати суперечки і генерувати передбачуваність. Даний підхід виходить з того, що існує обмежений набір видів діяльності, які постійно необхідно здійснювати, щоб координувати роботу в індустріальних суспільствах. Як наслідок, вони набувають форму, приблизно схожу в усіх суспільствах, що перебувають на аналогічній стадії розвитку. Зазначимо, що таких країн стає дедалі все менше і Україна знаходиться у процесі переходу від «індустріальної» до «постіндустріальної» стадії розвитку.

Концепція «індустріальних відносин» головним стрижнем суспільно-політичних та соціально-економічних відносин вважає питання інтересів, влади, контролю та конфліктів, які лежать в основі трудових відносин. При цьому питання про механізми та технології їх вирішення відходять на другий план. Цим пояснюється відхід від традиційної концентрації уваги виключно на інституціональних аспектах та прагнення до вивчення більш широкого кола соціальних явищ, що впливають на відносини

працівників, працедавців та влади. Дослідження «індустріальних відносин» ґрунтуються на багатющій базі даних. Однак цей підхід дещо спрощує ситуацію, розглядаючи акторів в обмеженому просторі їх місця роботи як системи, що носить більш-менш самостійний характер. Втрачається присутність і валентність акторів і процесів, що відіграють головну роль у формуванні та збереженні самої державної системи. Заслугує на увагу й «інструменталістська» концепція взаємовідносин бізнесу і держави. Прихильники цього підходу стверджують, що держава в сучасному суспільстві є знаряддям економічно панівного класу капіталістів. Відповідно до уявлень інструменталістів, клас капіталістів, в умовах демократії, практично повністю підпорядковує своїй волі державний апарат і здійснює за його допомогою політичне панування над суспільством, над підлеглими класами, насамперед робітничим класом. Інструменталісти вказують на найважливіші способи, техніки, за допомогою яких капіталісти перетворюють свою економічну могутність на політичну владу, підкоряють державу власній волі. Серед них: безпосередня участь бізнесу в роботі державного апарату і в тісно пов'язаних з державою групах з розробки політики; фінансування політичних партій та кандидатів; лобістська діяльність окремих капіталів, галузей і підприємницьких спілок; маніпулювання політичною свідомістю виборців за допомогою підконтрольних капіталу мас-медіа.

Дана концепція взаємовідносин «панівного класу» і держави, висхідна до К.Маркса та Ф.Енгельса, цілковито домінувала у радянській політичній науці [5;2]. Одним з найважливіших її недоліків є те, що вона представляє відносини між «панівним класом» і державою в буржуазному суспільстві як суто суб'єктивні відносини і зводить відносини соціального класу і держави до міжособистісних відносин індивідів. У цих суб'єктивних, інтерперсональних відносинах капіталісти, на думку інструменталістів, різними способами навмисно впливають на чиновників (лобізм, фінансування тощо), підпорядковуючи їх своїй волі, своїм цілям. Зосереджуючись на суб'єктивних, міжособистісних відносинах між капіталістами, чиновниками і цілеполагаючих формах впливу перших на других, інструменталісти не бачать, що ці відносини і форми впливу відіграють другорядну роль у механізмі класового панування. Досить слушно відзначив Н.Пуланзас: «Відносини між буржуазним класом та державою є об'єктивними відносинами. Це означає, що якщо функція держави у визначеній соціальній формації та інтереси пануючого в цій формації збігаються, то це витікає з самої системи: безпосередня участь членів пануючого класу у держапараті є не причиною, а наслідком і, більше того, можливістю, і причому випадковою можливістю і притому випад-

ковою можливістю цього об'єктивного збігу» [7, р.245]. Дійсно, саме розміщення держави в структурі буржуазної соціальної функції ставить її в об'єктивну залежність від економіки, від процесу капіталістичного виробництва та накопичення. В силу цієї залежності, внаслідок імперсональних, структурних примусів, держава зацікавлена і змушена проводити політику, що сприяє капіталістичному відтворенню, що відповідає інтересам класу капіталістів. Завдяки об'єктивній, структурній залежності держави від економіки, від процесу виробництва та накопичення, капіталісти, що організують і направляють цей процес, можуть в якості інвесторів здійснювати на державу непрямий вплив, причому роль цього «тиску інвесторів» у механізмі класового панування капіталу набагато важливіше ролі навмисних форм впливу, що акцентується «інструменталістами».

Для капіталізму характерним є унікальний інституціональний розподіл між «економічним» і «політичним». Держава в капіталістичному суспільстві приймає форму відносно ізольованого від економіки так би мовити «надбудованого» над нею апарату публічної влади. Вона виключена з продуктивного ядра економіки, в якій провідну роль грає приватний капітал. Тоб-то можна говорити, що у капіталістичній системі політична влада відсторонена від організації виробництва відповідно до своїх власних політичних критеріїв. Але, будучи в цілому відстороненою від організації процесу капіталістичного виробництва та накопичення, держава та, передусім, політична еліта, об'єктивно залежать від капіталістичної економіки. К.Оффе та Ф.Ронге відзначають: «Оскільки держава залежить від процесу накопичення, організувати який не в її владі, кожний володар державної влади в основному зацікавлений у підтриманні умов, найбільш сприятливих для накопичення. Цей інтерес не походить із союзу певного уряду з певним класом, який є також зацікавленим у накопиченні, не походить він і з будь-якої політичної влади класу капіталістів, який здійснює тиск на володарів державної влади з тим, щоб проводити свій класовий інтерес. Скоріш за все, він походить з власного інституціонального інтересу держави, який обумовлений тим фактом, що державі відмовлено у здатності контролювати потік ресурсів, які потрібні для використання державної влади. Агенти накопичення незацікавлені у «використанні» влади держави, але держава має бути зацікавленою - заради своєї власної влади - у забезпеченні та гарантуванні здорового процесу накопичення, від якого вона залежить» [6, р.250].

Роль бізнесу як важливого політичного актора також може бути проаналізована і з точки зору більш загальних методологічних підходів, характерних для сучасної науки державного

управління. Зокрема це стосується плюралістичного підходу в рамках якого бізнес розглядається як одна з груп інтересів або груп тиску. При цьому не віддаючи перевагу будь-якій з численних класифікацій цих груп, важливо визначити ту роль, яку вони грають у політичному житті сучасного суспільства.

А.Бентлі визначає «групи інтересів» як «... об'єднання громадян, що розглядаються не як абстрактна фізична одиниця, а як масова діяльність...». Їх взаємодія з інститутами держави має велике значення, оскільки саме у соціально-економічній сфері узгодження позицій груп інтересів та держави є визначальним фактором державної політики. Існує чітко визначена політична складова у діяльності цих груп, оскільки державні інститути є виразником балансу інтересів різних груп, які пронизують суспільство знизу доверху. Як тільки у суспільстві, в міру його розвитку, відбуваються зміни, змінюється і структура балансу інтересів. Це неминуче приводить до відповідних модифікацій у законодавстві та у співвідношенні повноважень між різними гілками влади. При цьому головне завдання полягає в тому, щоб не нав'язувати рішення окремим групам, а зуміти привести до консенсусу найбільш великі та впливові з їх числа [8, р.20].

Д. Трумен, який визначав політичний процес, перш за все, як процес групової конкуренції у боротьбі за владу над розподілом ресурсів, відносив до «політичних груп інтересів» асоціації бізнесу, оскільки вони в прагненні досягти мети діють через урядові інститути, тобто чинять на них політичний тиск. Їх значення він бачить у тому, що групи інтересів в цілому не тільки служать стабілізації суспільства, але й сприяють підвищенню рівня політичної участі громадян в управлінні державою. Д.Трумен вважав, що по мірі диверсифікації суспільства у ньому автоматично виникають нові групи інтересів. Вони порушують існуючий баланс сил та стимулюють появу «контргруп» для його відновлення [9].

Російський вчений В.А.Ачкасов групами інтересів, у рамках плюралістичної концепції, називає інституційні структури різного типу (підприємницькі, профспілкові, релігійні, етнічні, культурні і т.д.), які, не претендуючи на політичну владу, намагаються впливати на неї, виступаючи як посередники у забезпеченні специфічних інтересів своїх членів [1, с.168].

Найбільш широко в сучасній західній політичній науці стосовно бізнес-асоціацій використовується термін «група тиску». І хоча деякі фахівці не бачать суттєвої різниці між такими поняттями, як «групи інтересів» і «групи тиску», термін «група тиску» найчастіше отожднюється з «протекціоністськими» групами. Відстоюючи, насамперед, матеріальні інтереси своїх членів, вони мають можливість застосову-

вати санкції, тобто здійснювати прямий тиск, щоб домогтися своїх цілей. Однак можна погодитися з тією точкою зору, що такого роду одностороннє тлумачення дій «протекціоністських» груп явно переоцінює значення методів впливу на владу і, навпаки, недооцінює роль компромісу і націлених на співпрацю з урядом форм узгодження інтересів. Можна погодитися з тим, що більш коректно використовувати це поняття стосовно до тих угруповань і організацій, які домагаються свого, спираючись головним чином на власну силу і на залежність влади від цієї сили. Причому головне тут не методи, не демонстрування грубої сили, а здатність реалізувати свої цілі. Тиск же може бути самим «делікатним» і навіть непомітним для стороннього ока [3].

З погляду плюралізму, суспільство складається з великої кількості груп інтересів і груп тиску, які представляють всі значні інтереси населення і конкурують між собою за вплив на державну владу. Ця конкуренція проходить у рамках міжсекторального партнерства, тобто досягнутого консенсусу з приводу базових основ економічної і політичної системи і допустимого рівня конфлікту. Конкуренція між групами - між секторами суспільства - забезпечує такий стан, при якому жодна з груп не домінує і зберігається баланс інтересів. Цей баланс відіграє вирішальну роль для стабільності існуючої соціальної системи.

Таким чином, плюралістична концепція посередництва розглядає процес функціонування держави, як тиск різних груп інтересів і розподіл, відповідно, влади в суспільстві. Виходячи з цього, плюралізм можна визначити як систему представництва інтересів, в якій складові її елементи організовані у невизначену безліч складних, добровільних, конкуруючих, неієрархічних і таких, що самовизначаються (як щодо типу, так і сфери інтересів) утворень, які спеціально не ліцензуються, не визнаються, не субсидуються або яким-небудь чином не контролюються (у відношенні вибору лідерства чи вираження інтересів) державою і не прагнуть до монополії репрезентативної активності серед відповідних утворень. При даному підході державне управління суспільством являє собою власне розподіл урядом дефіцитних ресурсів під тиском зацікавлених груп, які є активними чинниками політичного процесу, тоді як держава в особі уряду виконує функцію реагування на діяльність зацікавлених груп. Тобто можна відзначити, що плюралістичний підхід є обмеженим у тому відношенні, що він акцентує увагу скоріше на уряді, ніж на державі в цілому. Він не враховує таку дуже важливу обставину, що учасники політичної діяльності з боку держави мають свої власні інтереси, які включаються в процес формування політики. Отже, плюраліс-

тичний підхід не дозволяє в повній мірі досліджувати політику, як систему взаємопов'язаних відносин держави і суспільства, в якій держава є не просто агентом відповіді на виклики груп тиску, а активним учасником кооперації. При плюралізмі групи інтересів здійснюють тиск на політичні еліти більш спонтанним чином.

Однією з найважливіших рис плюралізму є велике число акторів, що беруть участь у політичному процесі. Плюралістичний розподіл благ має більш стихійний характер, близький до ринкової конкуренції. Перерозподіл благ і привілеїв є ефектом організованого тиску, а процес прийняття політичних рішень відбувається в результаті гострої конкуренції, а не співпраці груп інтересів, оскільки малі групи інтересів відносно рідко керуються цінностями, пов'язаними з громадськими інтересами, орієнтуючись, переважно, на отримання вигоди. На нашу думку найбільш вдалою для аналізу взаємодії влади та бізнесу є концепція «корпоратизму». Вона по своєму вирішує проблему взаємовідносин між суспільними інтересами та державними структурами оскільки виникла почасти як критичний відгук на недоліки плюралістичного підходу до посередництва інтересів. На противагу плюралізму корпоратизм розглядає державу як найважливішого інституціонального елемента відносин між групами інтересів і політикою. У класичному визначенні, яке запропонував у 1974 р. Ф.Шміттер, сучасний корпоратизм визначається як «система представництва інтересів, складові частини якої організовані в кількості особливих, примусових, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних розрядів, офіційно визнаних або дозволених (а то й просто створених) державою, що наділяє їх монополією на представництво в своїй сфері в обмін на відомий контроль за підбором лідерів і артикуляцією вимог і прихильностей» [4, с.15].

Можна відрізнити авторитарний і ліберальний корпоратизм. Останній є особливим типом участі великих організованих груп у виробленні державної політики, по перевазі в сфері економіки, що відрізняється високим рівнем міжгрупової кооперації. Ліберальний корпоратизм не претендує на підміну інституційних механізмів парламентського та партійного правління, але в той же час сприяє більшій інтегрованості політичної системи. Його не можна ототожнювати лише з консультаціями і співпрацею уряду і зацікавлених груп. Його відмінна риса - високий ступінь кооперації між самими цими групами у виробленні економічної політики. Сутнісними характеристиками ліберального корпоративізму є високий рівень інституційної інтеграції конфліктуєчих груп і високий ступінь кооперації між самими цими групами у виробленні державної політики. Прихильники концепції ліберального корпоративізму вважають, що

зацікавлені групи виконують в умовах демократії, поряд з артикуляцією інтересів і «тиском» на владу, надзвичайно важливу функцію контролю за діяльністю державної адміністрації (підрозділи якої самі є групами інтересів).

Висновки. Оцінюючи теоретичні підходи до вивчення бізнесу, як політичного актора необхідно враховувати і ту обставину, що всі ці підходи дуже тісно пов'язані із загальними ідеологічними установками того чи іншого автора. Незважаючи на деклароване прагнення до наукової об'єктивності, прихильність тим чи іншим політичним поглядам не може не впливати на позицію конкретного дослідника, особливо по

такому політично гострому питанню, яким сьогодні є питання про відносини бізнесу і влади.

З розглянутих у статті концепцій, що аналізують взаємодію влади та бізнесу, вважаємо найбільш прийнятною для українських реалій корпоративістський підхід. Розгляд держави як окремої корпорації, яка має свої відмінні від бізнес-структур інтереси і при цьому будує з ними партнерські відносини, надає можливості більш детально аналізувати організаційні форми взаємодії влади та бізнесу, особливості державного управління у цій сфері, до того ж враховуючи тенденції глобалізації, що накладають свої обмеження на цю взаємодію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ачкасов В.А. Сравнительная политология. СПб.: СПбГУ, 2002. С. 400.
2. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Современный Левиафан: Очерки политической социологии капитализма. М.: Мысль, 1985. С.380.
3. Перегудов С.П., Лапина Н.Ю., Семенов И.С. Группы интересов и Российское государство. М.: Эдиториал УРСС, 1999. С. 350.
4. Шмиттер Ф. Неокорпоратизм // Политические исследования. 1997. №2. С.14-22.
5. Политические системы современности: Очерки / Отв.ред. Ф.М.Бурлацкий, В.Е.Чиркин. М.: Наука. 1976. С. 252.
6. Offe C., Ronge V. Theses on the Theory of the State // Classes, power and conflict: Classical and contemporary debates / Ed. By A.Ciddens, D.Held. Berkeley; Los Angeles Univ. of California Press, 1982. P. 640
7. Poulantzas N. The Problem of the Capitalist State // Ideology in Social Science: Readings in critical social theory / Ed. By R.Blackburn. London: Collins, 1973. P.382.
8. Richardson J. (ed.) Pressure Groups. Oxford: Oxford University Press, 1994. P.288.
9. Truman D. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. New York: Knopf, 1971. P.576.

REFERANCES:

1. *Achkasov V.A. Sravnitel'naya politologiya (Comparative politics). SPb.: SPbGU, 2002. P.400.*
2. *Burlatskiy F.M., Gal'kin A.A. Sovremennyy Leviatan: Ocherki politicheskoy sotsiologii kapitalizma (Modern Leviathan: Essays on the political sociology of capitalism). M.: Mysl, 1985. P.380.*
3. *Peregudov S.P., Lapina N.Yu., Semenenko I.S. Gruppy interesov i Rossiyskoe gosudarstvo (Interest groups and the Russian state.). M.: Editorial URSS, 1999. P.350.*
4. *Shmitter F. Neokorporatizm (Neocorporatism). Politicheskie issledovaniya. 1997. №2. P.14-22.*
5. *Politicheskie sitemy sovremennosti: Ocherki / Otv.red. F.M.Burlatskiy, V.Ye.Chirkin (Sitemy political modernity: essays). M.: Nauka. 1976. P.252.*
6. *Offe C., Ronge V. Theses on the Theory of the State. Classes, power and conflict: Classical and contemporary debates. Ed. By A.Ciddens, D.Held. Berkeley; Los Angeles Univ. of California Press, 1982. P.640*
7. *Poulantzas N. The Problem of the Capitalist State. Ideology in Social Science: Readings in critical social theory. Ed. By R.Blackburn. London: Collins, 1973. P.382.*
8. *Richardson J. (ed.) Pressure Groups. Oxford: Oxford University Press, 1994. P.288.*
9. *Truman D. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. New York: Knopf, 1971. P.576.*

Квітка Сергій Андрійович – докторант, кандидат філософських наук, доцент
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії
державного управління при Президентіві України
Адреса: 49044, м. Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 29, ауд. 209
Телефон: +38 (056) 794-57-37, E-mail: skvitka@i.ua

Kvitka Serhii Andriiovych – doctoral candidate, PhD in philosophy, associate professor
Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National academy of public adminis-
tration, office of the President of Ukraine
Address: 29, Gogol Str., r. 209, Dnipropetrovsk, 49044
Phone: +38 (056) 794-57-37, E-mail: skvitka@i.ua